

Pratarmė

Vilniaus tarpukario dailė ir architektūra pastaraisiais metais sulaukia vis didesnio susidomėjimo tiek Lietuvoje, tiek ir kaimyniniuose kraštuose (pirmiausia Lenkijoje). Vilnietiško modernizmo tema skatina paanalizuoti 1919–1939 m. Vilniaus ir Vilniaus krašto dailę bei architektūrą kaip bendrą Europos modernizmo istorijos dalį, kartu išryškinti savitus vietos kultūros modernizacijos bruožus.

Šiame *Acta Academiae Artium Vilnensis* tome publikuojami įvairių sričių (dailės istorijos ir teorijos, architektūros, paveldo) specialistų tyrinėjimai, kuriuose siekiama atsakyti į klausimus: ar buvo (koks buvo) vilnietiškas modernizmas? kokios jo sąsajos su vietos tradicija ir paveldu? kokios priežastys galėjo lemti vilnietiško modernizmo (ne)susiklostymą? koks buvo valstybės institucijų ar pavienių asmenų vaidmuo formuojant dailės, architektūros ir paveldosaugos procesus? Šias ir kitas problemas straipsnių autoriai aptarė 2019 m. Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros instituto surengtoje tarptautinėje konferencijoje „Tarpukario Vilnius: dailės ir architektūros pavidalai 1919–1939 metais“¹, kurioje buvo kalbama apie aktualiausius vilnietiško modernizmo sampynų mazgus dailėje, architektūroje ir pavelde. Konferencijos metu gimusios diskusijos ir bičiulystės suteikė pagrindą tolesniam bendradarbiavimui, kurio vienu iš rezultatų tapo šis leidinys.

Leidinį sudaro trys dalys – „Dailė ir asmenybės“, „Architektūra, paveldas ir taikomoji dailė“, „Tarp teatro, karo ir naujaujų laikų“, kurios aprėpia platų temų ratą, atveriantį vis naujus tarpukario Vilniaus tyrinėjimų aspektus. Pirmoje dalyje Iwona Luba analizuoja *Vilniaus modernizmo* sąvoką ir jos ankstyviausias apraiškas įvairiose, net prieštaringose formuluotėse. Autorė identifikuoja moderniojo meno Vilniuje šaltinius ir meninius, istorinius bei ideologinius Vilniaus modernizmo kontekstus – nuo vėlyvojo simbolizmo ir neoklasicizmo iki grynai avangardinio meno. Katarzyna Kulpińska, Małgorzata Geron ir Swietłana Czerwonnaja išsamiai aptaria

¹ Konferencija surengta atliekant tyrimą „Vilniaus dailė ir architektūra 1919–1939 m.: institucinis aspektas“, finansuojamą Lietuvos mokslo tarybos pagal Nacionalinę mokslo programą „Modernybė Lietuvoje“ (sutarties Nr. S-MOD-17-12). Konferenciją parėmė Lietuvos kultūros taryba.

išskirtinių asmenybių – grafiko ir leidėjo Gracjano Achremo-Achremowicziaus, tapytojo Bronisława Jamontto, skulptoriaus Henryko Kunos ir tapytojo Tymono Niesiołowskio vilnietiškos veiklos bruožus, pristato naujus iki šiol menkai žinomus jų kūrybos faktus, pateikia intriguojančias jų kūrinių interpretacijas. Algė Andriulytė aktualizuoja 1919–1939 m. Vilniaus moterų dailininkių kūrybą, atkreipia dėmesį į dailės istorijos paraštėse atsidūrusių autorių vardus, akcentuoja nepakankamą jų kūrybos ištirtumą.

Antroje dalyje sudėti tekstai atskleidžia aptariamojo laikotarpio Vilniaus architektūros objektų, architektūros paveldo tyrimų, taikomojo meno vystymosi ypatumus platesniame modernizmo raidos kontekste. Sebastianas Wicheris pateikia išsamią architekto, miesto inžinieriaus, paminklosaugininko Stanisława Bukowskio biografiją, išryškina jo vilnietiškos veiklos pobūdį ir mastą. Bukowskis gyveno Vilniuje 1936–1945 m. ir dalyvavo rengiant daugelį miesto projektų: projektavo viešuosius pastatus, gyvenamųjų namų kompleksus, buvo įsitraukęs į paminklų konservavimo darbus. Straipsnio autorius pažymi, kad profesinė veikla Vilniuje ir įgyta patirtis Bukowskio architektūrinei karjerai buvo itin svarbi ir neabejotinai turėjo didelę įtaką jo vėlesnei veiklai Lenkijoje. Architektūros istorijos tema pratęsiama Rasos Butvilaitės tekste, kuriame apžvelgiama visuomeninių pastatų Vilniuje įvairovė, aptariamas susiklostęs nevienalytės architektūros vaizdiny, analizuojamas išskirtinis, tik tarpukario Vilniuje pasireiškęs modernizmo architektūros pobūdis. Edita Povilaitytė-Leliugienė aiškinasi, kaip Vilniuje ir Vilniaus krašte buvo vykdomi architektūrinio paveldo tyrimai, o Anna Kostrzyńska-Miłosz ir Aistė Dičkalnytė pristato naujausius tyrinėjimus, skirtus taikomajai dalei, amatams ir jų funkcionavimo bei reprezentavimo problemoms aptarti.

Trečioje dalyje pateiktuose straipsniuose kalbama skirtingomis temomis, tačiau visų jų žvilgsnis peržengia tarpukario Vilniaus chronologines ribas ir aprėpia kur kas platesnį lauką. Helmutas Šabasevičius aptaria ilgametę Adomo Mickevičiaus *Vėlinių* inscenizavimo tradiciją Vilniaus teatro scenose, spektaklių scenografijos analizė čia atsiskleidžia bendrame teatro meno kontekste. Giedrė Jankevičiūtė rekonstruoja Vilniaus dailininkų bendruomenės tikrovę nuo 1939 m. vėlyvo rudens iki 1941 m. birželio.

Aptariama, kaip šie nepilni dveji metai pakeitė meninių pajėgų išsidėstymą mieste, dailės gyvenimą formuojančią institucijų sistemą, meninius orientyrus, iškėlė naujus vardus, inspiravo naujus vaizdus. Autorė analizuoja pavienių įvairių tautinių grupių dailininkų bendradarbiavimo ir nebendradarbiavimo faktus, kelia klausimą, kiek šias skirtingas grupes paveikė, įtraukė sovietizacija, kaip susiskaldymas veikė miesto dailės gyvenimą. Apie tai, kaip po 1945 m. Lenkijoje buvo tęsiamos Vilniaus Stepono Batoro universiteto Dailės fakulteto menininkų bendruomenėje gimusios tradicijos, pasakojama Jerzio Malinowskio straipsnyje. Jame apžvelgiama Varšuvos nacionalinio muziejaus, Lenkijos mokslų akademijos Meno instituto, Mikalojaus Koperniko universiteto ir Regioninio muziejaus Torunėje veikla, išskiriamos per keletą dešimtmečių surengtos ryškiausios monografinės ir probleminės parodos.

Lietuvos ir Lenkijos tyrėjų bendromis pastangomis atveriamos naujos tarpukario Vilniaus dailės ir architektūros istorijos atodangos parodo, kaip dailininkų, architektų, dailės ir architektūros restauratorių bei konservatorių darbai tampa miesto ir miestiečių gyvenimo kultūrine savastimi, politinių realių artefaktais ar iškalbingais vizualiniais dokumentais.

Algė Andriulytė

Foreword

In recent years, there has been a growing interest in the art of the Interwar period in Vilnius, and this trend can now be observed not only in Lithuania but in the neighbouring countries as well (primarily Poland). The topicality of Vilnius modernism motivates us to consider its Interwar period art and architecture as belonging to the history of European modernism as a whole.

This issue of *Acta Academiae Artium Vilnensis* introduces a collection of papers by researchers from a wide range of areas (including art history, art theory, architecture, and heritage studies). Their research revolves around just as wide a range of questions: Was there such a thing as Vilnius modernism, and what were its traits? What was its relation to local traditions and heritage? What brought it into existence (if it was there in the first place)? What roles did the state institutions and individuals play in art, architecture, and heritage? These and other problems were discussed at “Interwar Vilnius (1919–1939): Forms of Art and Architecture”, a conference organised by the Institute of Art Research at the Vilnius Academy of Arts in 2019¹. The conference too was dedicated to Vilnius modernism and its peripetries within the contexts of art, architecture, and heritage. The debates gave rise to collegial friendships and collaborations, which consequently served as an impetus for this very publication.

The issue is comprised of three sections: “Art and Its Personalities”, “Architecture, Heritage, and Applied Arts”, and “Between Theatre, War, and the Modern Times”. They cover a wide range of topics and unveil a large number of new facts about Interwar Vilnius. The first section begins with Iwona Luba’s analysis of the notion of *Vilnius modernism* together with its earliest, and at times rather controversial, definitions. Iwona Luba identifies the sources of modern art in Vilnius along with its artistic, historical, and ideological contexts, from the late Symbolism and

¹ The conference was organised as part of the research “Vilnius Art and Architecture, 1919–1939: The Institutional Aspect” funded by the Research Council of Lithuania (S-MOD-17-12). The conference was also sponsored by the Lithuanian Council for Culture.

Neoclassicism to a purely avant-garde art. Katarzyna Kulpińska, Małgorzata Geron, and Swietłana Czerwonnaja give a detailed account of the creative lives of some of the most exceptional personalities: graphic artist and publisher Gracjan Achrem-Achremowicz, painters Bronisław Jamontt and Tymon Niesiołowski, and sculptor Henryk Kuna. The authors also introduce new and lesser known facts about their art, and offer some intriguing interpretations of their works. Algė Andriulytė discusses the significance of women artists who were based in Vilnius during the period of 1919–1939. The author brings our attention to the names of those who undeservedly ended up on the margins of art history, and points out the lack of scholarship on this topic.

The papers of the second section approach the topic of Interwar Vilnius from a wider context of modernism and focus on architectural objects, architectural heritage research, and the development of applied arts. Sebastian Wicher presents a comprehensive biography of Stanisław Bukowski, the city's chief architect, urban engineer, and heritage expert. Wicher also elaborates on the substance and scale of Bukowski's work during his Vilnius period. Bukowski lived in Vilnius between 1936 and 1945, and took part in many urban development projects, including municipal building and block housing design, and heritage conservation. According to Wicher, Bukowski's professional work in Vilnius was of particular significance to his architecture career. The experience Bukowski gained in Vilnius turned out to have been helpful for his later work in Poland. Rasa Butvilaitė continues the theme of the history of architecture by offering an analysis of the range of municipal buildings in Vilnius. Butvilaitė discusses the image of Vilnius with its characteristically non-homogeneous architecture, and investigates the distinct character of Vilnius modernism during the Interwar period. Edita Povilaitytė-Leliugienė offers her inquiry into the practices of architectural heritage research in Vilnius and its region, while Kostrzyńska-Miłosz and Aistė Dičkalnytė introduce the results of their recent research into applied arts, craftsmanship, and the problems related to their function and representation.

The papers of the third section come from three different areas, however they all tend to transcend the chronological boundaries of Interwar Vilnius and enter a much wider cultural field. Helmutas Šabasevičius discusses the long-lived tradition of staging “Forefather’s Eve”, a poem by Adam Mickiewicz, in the theatres of Vilnius. Šabasevičius analyses the scenography of the stagings in a wider context of theatrical art. Giedrė Jankevičiūtė tracks the lives of the artist communities of Vilnius and covers the period between late autumn 1939 and June 1941. Jankevičiūtė gives an account of how the forces that brought new names into spotlight while obliterating others, have also changed the art scene, including the relocation of artistic forces within the city, the transformation of an entire institutional system that kept art alive, and the reconfiguration of artistic guidelines. Jankevičiūtė focuses on the instances of collaboration – and non-collaboration – between the individual artists from various ethnic groups. The author inquires into the level of impact sovietisation had on these groups, and expands on how the subsequent social fragmentation affected the artistic life in the city. Jerzy Malinowski’s paper tells us how, after 1945, the traditions that were once cultivated by the artistic community of the Art Department of Vilnius Stephen Báthory University, were revived in Poland. The paper gives an overview of the work carried out by the Warsaw National Museum, Institute of Art at the Academy of Sciences of Poland, Nicolaus Copernicus University, and the District Museum in Toruń. The paper also lists the most significant solo shows and curated exhibitions held in these institutions over the span of several decades.

The joint efforts of Lithuanian and Polish researchers have opened new vistas of historical research into the art and architecture of Interwar Vilnius. They show us how the efforts of artists, architects, restorers, and conservationists were reflected in the cultural identity of the city and its citizens, the political artefacts, and other telling visual documents.

Algė Andriulytė